

УДК 343.71(477.82-25):271.2-523.42

Яцишин М. М.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри теорії та історії
держави і права Східноєвропейського
національного університету
імені Лесі Українки

КРИМІНАЛЬНА СПРАВА ПРО ПОГРАБУВАННЯ ЦЕРКВИ ЧЕСНОГО ХРЕСТА В ЛУЦЬКУ (1621 РІК)

На підставі вивчення архівних матеріалів проаналізовано хід кримінальної справи про пограбування церкви Чесного Хреста в Луцьку в 1621 році.

Ключові слова: Волинське воєводство; Луцький магистрат; міський суд; святокрадство.

На основаних изучении архивных материалов проанализирован ход уголовного дела об ограблении церкви Честного Креста в Луцке в 1621 году.

Ключевые слова: Волынское воєводство; Луцкий магистрат; городской суд; святотатство.

Постановка проблеми. Постановка проблеми. Вивчення конкретної кримінальної справи є важливим для розуміння всіх аспектів функціонування судової влади на початку XVII століття в регіоні. Судовий процес відбувався в міських судах Волинського воєводства на підставі привілеїв, а також німецького міського права. Важливими чинниками, що впливали на хід слідства, суд та вирок, була конфесійна належність підозрюваного та винного. Звернення до історичного минулого матеріального та процесуального права на Волині є шляхом до визначення закономірностей його розвитку й формування високої правової культури в суспільстві сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Комплексний історико-правовий аналіз ходу кримінальної

справи про пограбування церкви Чесного Хреста в Луцьку в 1621 році, слідства стосовно підозрюваного й винного та виконання вироку в цій статті здійснено вперше. Опосередковані відомості щодо цієї справи знаходимо в праці М. Довбищенка «Луцьке братство і братський монастир 1617–1833 р.» [1].

Постановка завдання. Мета статті – розглянути межі повноважень у сфері кримінального судочинства війта та лавничого суду, оцінити вплив релігійного чинника на прийняття рішення, установити історичну специфіку процесуальних (процедурних) норм, які регулювали суспільні відносини тогочасного періоду.

Виклад основного матеріалу. Церкву Чесного Хреста в Луцьку побудовано після Люблінської унії

1569 року, коли Луцьк, серед інших міст, став відчувати процеси полонізації. Спорудження церкви стало радше винятком, бо її на свої кошти будувало створене 1617 року Луцьке Христовоздвиженське братство. Уже через три роки братчики спромоглися отримати від Константинопольського патріарха Феофанія право ставропігії, за яким церква стала незалежною від місцевих уніатських ієрархів, ставши центром православного життя в Луцьку.

У ніч з 15 на 16 лютого 1621 року невелика група злодіїв обікрала в Луцьку православну церкву Чесного Хреста. На місці вчинення злочину луцькі братчики зуміли затримати «з лицем» (з речовим доказом) лише одного з крадіїв, римокатолика Валентія Лонського [2]. Того самого дня (16 лютого) у цій справі відбувся суд Луцького магістрату, який очікувано кваліфікував дії Лонського як святокрадство (святотатство), і засудив його до смертної кари шляхом спалення наживо.

Рішення суду виконали вранці 17 лютого 1621 року неподалік від костелу св. Христа в луцькому передмісті. У цей же день ксьондз костелу св. Якуба Мартин Іздебський прибув до Луцького гродського суду і вніс протестацію супроти православних посадовців Луцького магістрату, а саме: «...протестовал напротивко урожоному пану Андрееви Загоровскому, войтови дедичному Луцькому, и урядови тогож его милости ландъвойтовскому славетному Парфенови Голузце и лавником его, такъже напротивко славетным: Михайлови Половковичови, бурмистрови, Иванови Стецковичови, наместникови райци пана Алексанъдра Бенъде-

рмана, Шолтанови Василовичу, райцам, и з посполства напротивъко славетным: Павлови Процопе, яко в справе нижей описаной протистациеи переднему промоторові, Янови Матвеевичу...».

Іздебський звинуватив їх за трьома пунктами:

- лавники і радники луцькі не дозволили йому сповідати Лонського перед страєю;
- виконання покарання відбулось не в установленому місці;
- тіло страченого не було поховане після спалення [3].

Цей історичний факт давно відомий і, здавалось би, уже не потребує додаткових коментарів, однак, на нашу думку, є одне зауваження до цієї справи, пов'язане, власне, з юридичними обставинами.

За грамотою Великого князя литовського Олександра від 31 липня 1497 року про запровадження в місті Луцьку магдебурзького права, місцевий війт отримав повну свободу дій у кримінальних справах. До того ж, усі звернення райці мали передавати тільки війту, але від нього жодна апеляція уже не мала нікуди надходити, хіба що лише в присутності великого князя [4]. Тобто луцький війт був останньою інстанцією в усіх справах, віднесених до його компетенції. При цьому його юрисдикція поширювалася не тільки на мешканців Луцька, а й на тих осіб, які жили навколо міста [5].

На прохання лучан 26 жовтня 1576 року польський король Стефан Баторій своїм листом надав роз'яснення щодо застосування окремих артикулів (норм права), які були внесені до попередніх міських привілеїв. Зокрема, він підкреслив, що луцькі міщани, підпорядковую-

чись магдебурзькому праву і користуючись міськими вольностями, не мають потреби виходити з-під юрисдикції міського уряду і не повинні позиватися до якоїсь іншої судової інстанції, за винятком тих випадків, коли в міщан існуватиме переконання в заподіянні їм кривди від самої міської влади. І вже тоді, відповідно до посполитого звичаю, вони можуть апелювати до короля і його двору [6].

У XVII столітті розгляд справ у міських судах Волинського воєводства відбувався не тільки на основі наданих привілеїв, а й із застосуванням німецького міського права («Саксону»), яке в інтерпретації писаря вищого суду на краківському замку Бартоломія Гроїцького (Bartłomieja Groickiego) було адаптовано до польських умов. Особливого поширення в руських краях набула його праця «Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburskiego».

Саксонське кримінальне право традиційно передбачало два види покарання за кримінальні правопорушення: покарання смертю та інші (не смертельні) тілесні покарання. Кара смерті підлягала виконанню як звичайним способом – через повішання, відрубання голови та втоплення, так і спеціальним способом – через четвертування, колесування та спалення. Застосування того чи іншого виду смертної кари залежало від кваліфікації злочину. Наприклад, звичайні крадіжки каралися смертю через повішання, розбій з убивством – четвертуванням, а просте вбивство – відрубанням голови. Однак такі суспільно резонансні злочини, як святотатство, підпал і фальшування монети каралися спаленням на відкритому вогні [7].

У контексті нашого дослідження виникає запитання про те, що в XVII столітті вважали святокрадством (świętokradztwo), якщо законодавець відніс його до злочинів публічного звинувачення?

З часів Римської імперії святокрадство (святотатство) розглядалося юристами як майнове посягання на священні предмети, здійснене шляхом їх викрадення або знищення. У християнський період канонічне, але не кримінальне право розширило традиційний смисл поняття святокрадство, розуміючи під ним і умисні дії, спрямовані на зневагу відносин, пов'язаних з релігією, що опосередковано підтверджується і тлумаченням цього терміну, яке подане в етимологічному словнику польської мови: Świętokradstwo, (Świętokrajstwo) – 1) wzięcie, przywłaszczenie jakiej rzeczy świętej, należącej do kościoła; 2) znieważenie, profanacja rzeczy świętej [8].

Тобто, насамперед, ідеться про крадіжку майна, а вже потім – про образу почуття віруючих.

У таких містах, як Луцьк, де магистрат судив за німецьким правом, лаву щороку мали обирати із семи осіб, але протягом 1621 року до її складу входило лише п'ять лавників [9], однак для прийняття рішення (кворуму) цього було цілком достатньо. Засідання лавничого суду в кримінальних справах зазвичай відбувалося в плановому порядку; лише зрідка, у надзвичайних випадках, їх проводили в екстреному режимі (так звані гайні суди – М. Я.), коли вчинений злочин мав вагомий суспільний резонанс, а злочинця впіймали на місці разом із речовими доказами. Саме так і було у випадку з пограбуванням братської церкви.

Можливо, рішення у справі Валентія Лонського справді має яскравий емоційний підтекст, оскільки більшість в обох колегіях Луцького магістрату мали православні. Хоча їхні релігійні почуття і могли бути зневажені вчинком засудженого, проте чинили вони правосуддя з чітким дотриманням вимог законодавства. До того ж, у них не було в цій справі конфлікту майнових інтересів, адже ні луцький війт Андрій Загоровський, ні інші посадові особи не були членами братства [10] і на той час не мали з ним документально зафіксованих господарських відносин. Разом з тим виконання судового вироку над Лонським мало б відбутися не в передмісті, а на ринковій площі Луцька, біля пренгира (pręgierza) – ганебного стовпа (стовпа ганьби), де зазвичай і виконували покарання.

Проте не менш емоційною виглядає і протестація ксьондза Мартина Іздебського, оскільки складається враження, ніби він своєю заявою хотів звинуватити опонентів у блюзнірстві, під яким тоді розуміли злісний наклеп чи образу, особливо ж проти Бога і святих речей (Bluznierstwo – złośliwa potwarz, głupstwo oczewiste, lżenie, osobliwie zaś przeciw Bogu i rzeczom świętym) [11].

Поряд зі святокрадством, блюзнірство в ті часи також відносили до публічного звинувачення, і у випадку з позовом супроти посадових осіб Луцького магістрату воно мало бути розглянуто в королівському суді. Тому нам стає цілком очевидно, що протестація Мартина Іздебського мала би бути вписана до гродської книги й опублікована в «Архиве Юго-Западной России» перед протестаці-

єю мешканців братського шпиталю, а не навпаки. Хоча і той, і інший документ складені 17 лютого 1621 року, але з тексту протестації мешканців шпиталю виходить так, ніби вони дають пояснення своїх вчинків, описуючи весь перебіг подій 16 лютого 1621 року. Звідси виникає інше логічне запитання: а чому протестація мешканців шпиталю була складена не тим же самим числом, а днем пізніше? Думаю, саме тому, що вона з'явилася тільки після протестації ксьондза костелу св. Якуба.

Зазначимо, що з правової точки зору протестація римо-католицького священика не потребувала коментарів, але вона вимагала пояснення обґрунтованості дій супротивної сторони. Не випадково ж верифікація протесту мешканців шпиталю супроводжувалася реляцією (звітом) «возного енерала воеводства Волинского шляхетного Криштофа Озембловского», який у присутності понятих засвідчив факт незаконного проникнення до церковної будівлі «злочинців людей свовольных и люжных ... на котрим учинку святокрадства оденъ только неякий Валентый презвиском Лонский на даху при окне ест пойманный» [12].

Отримавши 17 лютого 1621 року від Мартина Іздебського публічну протестацію на дії посадових осіб Луцького магістрату, урядовці луцького гроду зрозуміли, що ця справа буде мати тривалу судову перспективу на найвищому рівні, і тому вирішили вчинити процесуальну дію, яка передбачає письмове нотування фактів, що мають юридичне значення у справі. Саме тому протестацію мешканців братського шпиталю разом зі звітом возного складено дещо пізніше, хоча і того самого дня –

17 лютого 1621 року. Однак вписали її до гродської книги першою, тобто в порядку, який відповідає логіці кримінально-го процесу: спочатку скарга потерпілої сторони, а вже потім апеляція від іншої зацікавленої особи. Як саме розвивалися події навколо протестації ксьондза Іздебського, нам не відомо, хоча «возный енерал воеводства Волынского, шляхетный Станислав Пяновский» і вручив 20 (26) квітня 1621 року «мандат его королевской милости под печатю меншее канцелярии коронное оче-висто в руки урожоному его милости пану Андрееви Загоровскому войтови Луцкому дедичному...» [13].

У цій історії цілком очевидним залишається тільки той факт, що дідичний луцький вїйт Андрій Загоровський ще понад тридцять років після того впевнено тримав луцьке вїйтівство і помер на початку 1652 року [14], однак похований не в крипті братської церкви, а в Загорівському монастирі, на який і пожертвував десять кіп литовських грошей [15].

Висновки. Вважаємо, що аналіз ходу кримінальної справи та визначення повноважень суду Луцького магістрату у виявленні, розкритті, розслідуванні та покаранні злочинця є цінним для коректної та об'єктивної оцінки минулого.

Список використаних джерел

1. Довбищенко М. Луцьке братство і братський монастир 1617–1833 р. *Архів Української Церкви* : Серія 2. Джерела. Випуск 1. Історія Луцького братства і братського монастиря 1617–1833 років. Луцьк, «Терези», 2014. 688 с. Ст. 18–19.
2. Архів ЮЗР. Ч. I. Т. VI. Київ., 1883. № CXCV. С. 491–493.
3. Архів ЮЗР. Ч. I. Т. VI. Київ., 1883. № CXCV. С. 493–495.
4. Архів ЮЗР. Ч. V. Т. I. Київ., 1869. № IV. С. 13–14.
5. Архів ЮЗР. Ч. V. Т. I. Київ., 1869. № IV. С. 13–14.
6. Архів ЮЗР. Ч. V. Т. I. Київ., 1869. № V. С. 26.
7. Groickiej B. Porządek sądów i spraw miejskich prawa majdeburkiego.
8. Słownik języka polskiego. Część II. Wilno, 1861. S. 1684.
9. Bilous N. Urzędnicz miejscy Łucka w XV–XVII wieku. Toruń, 2017. S. 84.
10. Памятники, изданные Киевскою комиссиею для разбора древних актов. Т. I. Киев, 1848. № I. С. 1–2 ; № III. С. 9–12.
11. Słownik języka polskiego. Część II. Wilno, 1861. S. 87.
12. Архів ЮЗР. Ч. I. Т. VI. Київ., 1883. № CXCV. С. 492.
13. Архів ЮЗР. Ч. I. Т. VI. Київ., 1883. № CXCVIII. С. 500–501.
14. Bilous N. Urzędnicz miejscy Łucka w XV–XVII wieku. Toruń, 2017. S. 39.
15. Довбищенко М. Волинська шляхта у релігійних рухах (кінець XVI – перша половина XVII ст.). Київ, 2008. С. 529.

M. Yatsyshyn,
*Doctor of Law, Full Professor,
Head of the Theory and History of State and
Law Department of the Lesya Ukrainka
Eastern European National University*

CRIMINAL PROCEEDINGS ON THE HOLY CROSS CHURCH IN LUTSK (1621)

The study of a particular criminal case is important for understanding all aspects of the judiciary functioning in the beginning of the seventeenth century in the region. The trial took place in the municipal courts of the Volyn Province on the basis of privileges, as well as German city law. Important factors influencing the course of the investigation, trial and sentence were confessional belongings of the person suspected and person the guilty.

A comprehensive historical and legal analysis of the criminal case about the robbery of the Church of the Holy Cross in Lutsk in 1621, the investigation and execution of the sentence of the suspect and the guilty in this article was made for the first time.

The article analyzes the course of the criminal case about the robbery of the Holy Cross Church in Lutsk in 1621, examines the limits of authority in the field of criminal justice and the law court and the influence of the religious factor on the decision.

Keywords: *Volyn Province; Lutsk Magistrate; city court; sacrifice.*

Надійшла до редакції 16.12.2018